

Kádek István

A közgazdasági oktatás tartalmi és módszertani változásainak vizsgálata

(a társadalmi-gazdasági elvárások és az európai integrációs folyamatok tükrében)

**Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem
szakképzés-pedagógiai program
Budapest, 2001.**

1. A téma háttere

A rendszerváltásnak nevezett társadalmi-gazdasági fordulat a gazdasági működés kérdéseit a figyelem középpontjába állította. Nem is elsősorban az átfogó, nagy gazdasági kérdések, hanem a piacgazdasági működés mindennapjainkat érintő technikai (cégalapítás, adóügyek, banki kapcsolatok és szolgáltatások, nyugdíj- és biztosítási ügyek) váltak sokak számára megismerendő és áttekinthető kérdésekké. Világossá vált: az új helyzetben ezek a nálunk újszerűnek számító ismeretek az oktatási anyagban is helyet kívánnak. Eddig nem tanított ismeretekkel és kellően ki nem fejlesztett kompetenciákkal kellett az általános műveltség tartalmát kiegészíteni. A 90-es évek elején egyértelművé vált tehát az a felismerés, hogy a gazdasági alapismeretek és alapképességek (mérlegelési, kalkulálási, döntési és szervezési képességek elsősorban) nem tekinthetők pusztán a közgazdasági szakképzés elemeinek. Ezek az általános művelődési anyag szerves részét kell, hogy képezzék. Megfogalmazódott tehát annak igénye, hogy a 13–16 éves életkori szakaszban az előbbieken említett ismeretek és kompetenciák minden fiatal számára váljanak elérhetővé. E felismeréseket a Nemzeti Alaptanterv kidolgozói elfogadták, a tantervben rögzített anyag ezeket az újszerű ismereteket is tartalmazta. Eközben számos – a 90-es évek közepén induló – iskolakísérlet törekedett felkutatni s egyszersmind azonnal a gyakorlat próbájának alávetni mindazokat a módszeres eljárásokat, melyek segítségével ezek az ismeretek és képességek a gyermekek érzés- és gondolatvilágához közel vihetők, őket együttműködő partnerekként megnyerve velük eredményesen elsajátíthatók. A tanárképzés új szak indításával „válaszolt” e társadalmi kihívásra: gazdaságismeret szakos tanárok képzése kezdődött el 1992-ben az egri főiskolán.

A változások a középfokú közgazdasági szakképzést sem hagyták érintetlenül. A szakmai tananyagot ki kellett egészíteni a modern üzleti tudományok elemeivel, a képzés elméleti alapjait meg kellett tisztítani a korábbi egyoldalú, merev ideologikus beállítottságtól, a képzés egészében pedig – nyugati standardokat követve – egyrészt erősíteni kellett az általános művelő funkciót, másrészt pedig szorosabbá kellett tenni a közgazdasági szakképzés esetében is a gyakorlati kötődéseket.

Változások következtek be a felnőttoktatás rendszerében is. Nálunk még nem annyira az élethosszig tartó tanulás szükségességének felismerése, hanem a rövid távon elkerülhetetlenné váló át- és továbbképzések kényszerű vállalása ösztönzött sokakat közgazdasági jellegű stúdiumok végzésére.

A közgazdasági képzés tehát több szinten is előtérbe került, viszonylag jól körvonalazott, újszerű szakmai tartalmakkal, de nem vagy alig kimunkált módszertani iránymutatásokkal. A közgazdasági oktatás szakmódszertanának hiányosságai (sőt, talán azt is kijelenthetem, szinte teljes hiánya) késztetett arra, hogy lehetőségeim által megengedett körben és mértékben vizsgálatokat végezve feltárjam az eredményesen alkalmazható módszereket, legfontosabb szakmódszertani alapelveket, és megjelöljem e tárgykörben további vizsgálódások, újabb kérdésfeltevések és kutatások irányát. Természetesen, esetenként nem lehetett kitérni az oktatási tartalmakat érintő megjegyzések megfogalmazása elől sem.

Céljaimat, szándékaimat, a vizsgálódások során alkalmazott módszereket és a PhD-dolgozatban megfogalmazott következtetéseket, megállapításokat igyekszem tömören összefoglalni ebben a rövid ismertetőben.

2. A kutatás céljai

A kutatás alapvető célja a közgazdasági oktatásban (mindenekelőtt az elméleti közgazdasági tantárgykörben) eredményesen alkalmazható módszeres eljárások feltérképezése háromirányú megközelítésben:

- a különböző életkorú tanulók körében;
- az általános műveltség részeként oktatott gazdasági alapismeretek, illetve a közgazdasági szakképzés területén;
- történeti megközelítésben: mi hasznosítható a két világháború közötti időszak közgazdasági oktatásának tapasztalataiból?

A fentiekben körvonalazott szándék az alábbi konkrét célok kitűzésétette szükségessé:

1. a megváltozott társadalmi-gazdasági feltételrendszerből fakadó oktatási következmények számbavétele;
2. az általános iskolákban folytatott kísérleti gazdaságismereti oktatás általam ismert és elérhető eredményeinek összegzése;

3. tények, adatok gyűjtése a korszerű eszközrendszereknek és médiumoknak a középfokú közgazdasági szakképzésben történő jelenlegi alkalmazásáról; oknyomozó tényfeltárás az alkalmazások szűk keresztmetszeteit illetően;
4. a Nemzeti Alaptantervben megjelenített gazdaságismereti tartalmak, valamint a kerettantervekben ajánlott módszerek elemzése;
5. a felnőttoktatás sajátosságainak a számbavétele (e specifikumok a módszerválasztást is befolyásolják!);
6. a főiskolai szintű tanárképzés új társadalmi kihívásokra adott válaszainak bemutatása;
7. mindazoknak a két világháború közötti időszakból származó tapasztalatoknak az összegyűjtése, amelyek a jelenlegi helyzetben is tanulságosak lehetnek.

Mint az előbbiekből látható, kutatásomban időbeni és keresztmetszeti vizsgálatot kombináltam egymással. A vizsgálat így lényegében négydimenzióssá vált. Összevettem a közgazdasági szemléletformálás két világháború közötti tapasztalatait a jelenlegi (a piacgazdaság újjáéledését követő) megoldásokkal. De mindkét vizsgálati időszakban külön figyelmet fordítottam a középfokú közgazdasági szakképzés elemzésére és azoknak a módszereknek a tanulmányozására, melyek az általános képzés keretében szolgálják a közgazdasági szemlélet megalapozását. E többdimenziós vizsgálat igényeihez kellett igazítanom a kutatás módszereit.

3. A kutatás módszere

A vonatkozó szakirodalmak felkutatásán és áttanulmányozásán kívül az alábbi módszerek alkalmazására került sor:

1. Dokumentumelemzés

a) *a közgazdasági szakképzés tartalmi és módszertani változásainak feltérképezésére.* Áttekintettem az I. világháborútól 1942-ig a vallás- és közoktatásügyi miniszternek a felsőkereskedelmi iskolák számára kiadott rendeleteit, tanterveit és módszeres utasításait; tanulmányoztam a felsőkereskedelmi iskolák igazgatói értekezleteinek jegyzőkönyveit; továbbá mindazokat a vallás- és közoktatásügyi miniszteri rendeleteket, amelyek közgazdasági ismereteknek nem szakképző iskolákban történő oktatását célozták. Vizsgáltam 1945 utáni dokumentumokat is.

b) *a NAT és a kerettantervek gazdaságismereti tartalmainak és a javasolt módszertani ajánlásoknak az elemzése céljából.*

Vizsgáltam a kitűzött célok, a közölt tartalmak, a megjelölt munkaformák és a javasolt időkeretek konzisztenciáját, valamint a kitűzött ismeretanyag megfelelését a gyakorlati szempontú társadalmi elvárásoknak.

2. Kérdőíves felmérés

a) *közgazdasági és kereskedelmi szakközépiskolák körében.*

A vizsgálat fő kérdése az volt: milyen mértékben jellemző a korszerű eszközök, eszközrendszerek és médiumok alkalmazása a közgazdasági szaktárgyak oktatásában? Honnan származnak a rendszeresen használt anyagok? Jellemző-e az iskolák saját pedagógusainak fejlesztőtevékenysége e téren? Vizsgálatom kiterjedt az iskolák külföldi partnerkapcsolatainak feltérképezésére is.

b) *adatgyűjtés a megyei pedagógiai intézetektől és 50 általános iskolától.*

E felmérés célja az volt, hogy tájékozódjam az általános képzés keretébe illesztett közgazdasági szemléletformálás megvalósításáról, illetve az erre irányuló kísérletekről.

Elvégeztem a visszaküldött kérdőívek válaszainak elemzését, feldolgozását. A felmérések eredményeiről a dolgozat megfelelő helyein részletesen beszámolok. A kérdőíveket a dolgozat mellékletében elhelyeztem.

3. Személyes interjúk készítése (a kérdőíves felmérést egészítették ki).

4. Oktatási és kutatási tapasztalatok elemzése

a) 1991 óta néhány észak-magyarországi általános iskolában és egy középiskolában gazdálkodási alapismeretek kísérleti oktatása zajlott tanszéki kollektívánk által összeállított tananyag és oktatási segédanyagok alkalmazásával. Dolgozatomban támaszkodtam ennek a kísérletnek a tapasztalataira; *felhasználtam a kísérletben részt vevő pedagógusok értekezleteiről, valamint az óralátogatásokról készült jegyzőkönyveket.*

b) A dolgozat megállapításainak, következtetéseinek megfogalmazásakor *támaszkodtam saját 25 éves oktatói tapasztalataimra* is. Nemcsak a felsőoktatásban szereztem ugyanis tapasztalatokat. Mint óraadó tanár évekig működtem két egri közgazdasági szakközépiskolában (makroökonómiát tanítottam érettségi előtt álló fiataloknak), egy éven át pedig az evangélikus egyház aszódi Petőfi Sándor Középiskolájában vezettem gazdaságismereti oktatást 10. évfolyamos tanulóknak. A 80-as években oktatóprogramok és egy oktató-videofilm készítésében személyesen közreműködtem. Az akkor szerzett tapasztalatok egy része maradandó tanulság, amit ebből hasznosíthatónak éreztem, szintén közreadtam.

4. A vizsgálat fő kérdései, a problémafelvetés főbb területei

A dolgozatban a közgazdasági jellegű képzést érintő kérdések kerültek megfogalmazásra. A vizsgálódás többirányú. Az újrafogalmazódó társadalmi elvárások áttekintésétől a közgazdasági képzés szétterjedésének és tartalmi hangsúlyváltásainak feltérképezésén át a közgazdasági oktatás módszertani

eszköztárának áttekintéséig terjed. Konkréten a következő kérdésekre ke-
restem a választ:

1. Az átalakuló társadalmi feltételrendszerben melyek a sikerességet ga-
rantáló kompetenciák? Mennyiben kapcsolódnak ezek a gazdálkodói érzék
és ítélőképesség fejlesztéséhez?

2. A gazdasági szemlélet és a legfontosabb gazdasági alapfogalmak a
rendszer váltást követően bekerültek-e az általános alaptervelési anyagba?
Ez a probléma további kérdésekben konkretizálható:

- Kompatibilis-e a Nemzeti Alaptanterv a mai élet elvárásaival?
- Kompatibilis-e a kerettantervek készülő rendszere a NAT-tal?
- Az elmúlt évek oktatási kísérletei igazolják-e a 13–16 éves korosztály
gazdasági kérdések iránti nyitottságát, fogadóképességét?
- Képes volt-e „válaszolni” a pedagógusképzés a végbement változásokra
és a keletkezett kihívásokra? Ez a válaszadás követő vagy a problémák
elébe menő, konstruktív jellegű volt-e?

3. Milyen tanulságokkal szolgál a két világháború közötti időszak okta-
táspolitikája a közgazdasági szemléletformáló törekvéseket illetően? Az
elemzés itt kétirányú:

- Hogyan és milyen eredménnyel próbálták az általános műveltség részévé
tenni a közgazdasági alapismereteket?
- A középfokú közgazdasági szakképzés akkori intézményei, a felsőkeres-
kedelmi iskolák milyen alapvető dilemmákkal küzdöttek? Alkalmazott
módszertani eljárásainak melyek a máig ható tanulságai?

4. Hogyan változott a középfokú közgazdasági szakképzés tantárgy-
struktúrája és szakmai tartalma a közelmúltban?

5. A közgazdasági oktatás módszertani eszköztára hasznosítja-e mind-
azokat a lehetőségeket, amelyeket a mai informatikai-számítástechnikai esz-
közállomány biztosít? Vannak-e megfelelő szoftverek a korszerű eszközök-
höz?

6. A nevelőtestületek, pedagógusközösségek innovatívak-e e területen?

7. A közgazdasági témájú felnőttoktatás módszerei miért és mennyiben
sajátosak?

A dolgozatban nem ígértem a fenti kérdések teljes megválaszolását. De
legalább részleges választ mindegyik kérdésre adtam, valamint megfogal-
máztam további vizsgálatok, adatgyűjtések irányát és fő kérdéseit.

5. A kutatás főbb megállapításai

A dolgozat négy fejezetre tagolódik. A bevezető fejezet a társadalmi-
gazdasági változások fő irányait vázolta fel. Megfogalmazásra került: az

oktatás-tanulás terén melyek az egyén és melyek az oktatási intézmények, képzőhelyek feladatai.

A továbbiakban először a közgazdasági képzés szervezeti és tartalmi változásai kerültek elemzésre. A kifejtés menete követte a korábban említett többoldalú megközelítést: vizsgáltam az általános művelődési anyag keretében megjelenő közgazdasági szemléletformálást és a középfokú közgazdasági szakképzés területét. Bemutattam a két világháború közötti előzményeket és a mai helyzetet.

A harmadik fejezetben a közgazdasági oktatás módszerei állnak a középpontban. Mivel a módszereknek alkalmazkodniuk kell a megcélzott korosztály életkori sajátosságaihoz, itt döntően a tanulók életkora szerinti tagolást követtem. Először az általános képzés keretébe illesztett – a NAT-szerint minden tanuló által elsajátítandó – közgazdasági alapismeretek oktatásának módszertani kérdéseiről írtam (13-16 éves korosztály), majd áttértem a középfokú közgazdasági szakképzés területére (11-14. évfolyamok, 17-20 éves korosztály). Érintőlegesen a felnőttoktatás sajátosságait is említettem. Ebben a fejezetben is sok példát hoztam a két világháború közötti megoldások illusztrálására.

A dolgozat negyedik fejezete rövid összegzés: a tanulságok összefoglalása alapján azt latolgattam, hogy a közgazdasági képzés megújításának, korszerűsítésének és kiterjesztésének milyenek jelenleg a reális esélyei.

A fejezetek tartalma részletesebben:

1. A bevezető fejezetben röviden felvázoltam a tudásalapú társadalom oktatási rendszerrel szemben támasztott követelményeit. Ezek meghatározására nem csak az a lehetőség kínálkozott, hogy deduktív módon levezessem a felvázolt társadalmi modellből. Figyelni kell a gazdasági élet képviselőinek (például sikeres nagyvállalatok humán erőforrás-részlegei vezetőinek) megnyilatkozásaira, vagy az Európai Unióból érkező jelzésekre az új munkavállalóktól elvárt felkészültséget, képzettséget és képességpotenciált illetően. E különböző forrásokból származó információk alapján került összeállításra a – dolgozatban is részletesen elemzett – kompetenciaegyüttes. Eszerint a sikerességhez szükséges képességek három csoportba sorolhatók, megkülönböztethetők az alap-, a központi és az életvezetési képességek. A dolgozatban nem a számolás-, olvasás-írás képességet magában foglaló alapkompétencia-csoport, hanem az utóbbi kettő került részletes elemzésre. A központi képességek közé tartoznak a következők: kommunikatív képesség; az információtechnika alapvető eszközeinek felhasználói, kezelői szintű ismerete; konfliktuskezelési képesség; a teammunkára való alkalmasság és a vállalkozói képesség. (Itt e kifejezést most nem konkrét ökonómiai értelemben véve, hanem szélesen értelmezve: általában a mérlegelési, döntési, kockázatvállalási képességeket értve rajta, hiszen ezek szükséges minimumával az élet

minden területén rendelkezni kell, nemcsak az üzleti vállalkozások menedzselése esetén.) A vállalkozói életformáról azonban szűkebb, közgazdasági értelemben is beszélhetünk. Így értelmezve jövedelemszerző tevékenység, hosszú távra választott életstratégia. Ehhez azonban erős hajlam és speciális ismeretek is szükségesek. Az üzleti vállalkozó sikere szempontjából nagyon fontos a realitásérzék, a dolgok „megsaccolásának”, kallibrálásának képessége, a gyorsaság a döntésekben, a jó elemző- és előrejelzési képesség.

Különösen nagy jelentőséget kell tulajdonítanunk az életvezetési képességeknek. Ezekben plasztikusan tükröződnek korunk társadalmi változásai, kihívásai. Ebbe a csoportba a következők sorolhatók: a megfelelő mértékű önbizalom (ennek hiányában nem lehet az élet napi kihívásaival rendszeresen szembenézni); a jó időgazdálkodásra való képesség; a saját pénzügyek intézéséhez elengedhetetlen ismeretek és készségek összessége, amit nevezhetünk egyéni pénzügyi menedzsmentnek; az egészség értéként való elismerése, az egészséges életvitel igénye és képessége; s nem utolsósorban a közösségi elkötelezettség, a másokkal való együttérzés, a szolidarisztikus attitűd kialakítása.

Kifejlesztendő kompetenciák

Alap	Központi	Életvezetési
Olvasás	Kommunikációs képesség	Önbizalom
Számolás	Információtechnikai eszközök kezelése	Time-management
Írás	Konfliktus kezelés Teammunkára való alkalmasság	Egészséges életvitel Közösségi elkötele- zettség

Vállalkozási képesség

Az iskolarendszer feladata természetesen az, hogy minden eszközzel segítse elő a felvázolt képességegyüttes kifejlődését a tanulók személyiségében. Ehhez viszont a tananyagtartalmak és az alkalmazott módszerek módosítására egyaránt szükség van. Észrevehető, hogy a felsorolt képességek többsége a gazdasági érzék és ítélőképesség kifejlesztéséhez kapcsolódik. Az oktatási tartalmakban így gazdasági jellegű ismereteknek is meg kell jelenniük. A 90-es években tanúi lehettünk ennek a megújulásnak, két területen is: módosultak a közgazdasági szakképzés tananyagtartalmai. A korábban tanított gazdaságelméletet a modern polgári közgazdaságtan elméleti alapjai váltották fel. Ezzel együtt a képzésben megjelentek a modern üzleti tudományok elemei is. Megindult azonban egy – talán az előzőeknél is nagyobb jelentőségű – folyamat, amelynek során a gazdasági ismeretek és gondolkodásmód alapjai megjelentek a közoktatásban (az általános iskolák felső év-

folyamain és a nem közgazdasági jellegű középiskolákban). Ez azért áttörés-szerű változás, mert azt jelezte, hogy a közgazdasági alapműveltség ismét az általános műveltség szerves részévé vált!

Az átalakult társadalmi-gazdasági viszonyok lényeges következménye az is, hogy megnőtt az egyéni sorskérdésekben viselt személyes-egyéni felelősség. A nagyobb szabadság a nagyobb mértékű öngondoskodás szükségességével jár együtt. Ebből az is következik, hogy szabaddá vált az iskolaválasztás, de ezzel együtt az iskola- és szakmaválasztás felelőssége is. A jó hírnevű iskolában elsajátított piacképes szakismeret garanciát jelenthet a sikeres munkaerő-piaci szereplésre. Ugyanakkor a rossz választás a munkanélküliség tartóssá váló állapotához vezethet. De bármilyen jó volt is a kezdeti választás, az ismeretek állandó megújításra, esetenként bővítésre szorulnak. Mindez az élethosszig tartó tanulás szükségességének felismerését és elfogadását feltételezi az egyén részéről is.

A fejezet végén összefoglaltam az Európai Unióban kialakult, oktatásra vonatkozó közös szemlélet fő elemeit. Ezután áttértem a közgazdasági szemléletformálás hazai helyzetének, elmúlt évekbeli megújulásának részletes elemzésére.

2. Határozott szándékom volt, hogy a mai közgazdasági szakközépiskolák elődjének tekinthető felsőkereskedelmi iskolák két világháború közötti működését elemezve általánosítható és ma is érvényes megállapításokat tegyek. Az 1919/20-as tanévet látszott érdekesnek a visszapillantás határaként kijelölni, ugyanis ekkor váltak a felsőkereskedelmi iskolák négy évfolyamos középiskolákká. Az iskolatípus sokáig kereste helyét az iskolarendszerben. Sokan a konkrét kereskedelmi pályákra való felkészítést várták tőle, azonban az iskola mindinkább mint közgazdasági képzőintézmény definiálta önmagát, ahol az árukereskedelmen túl az ipari, közlekedési, pénzügyi vállalkozások és az állami intézmények számára is képezték a közgazdasági munkaterületeken helytállni képes munkatársakat. Megdöbbenő, hogy mennyire hasonlóak az iskolatípus régi és mai dilemmái:

- az iskolába való felvétel vizsgához kötése körüli vita;
- az általános és a szakmai képzés arányának kérdése;
- a munkába állásra vagy a felsőoktatási továbbtanulásra való felkészítés dilemmája;
- a gyakorlati élettel való kapcsolattartás megoldása;
- a tanulói túlterhelés megszüntetésének meg-megújuló (de átütő sikerre soha nem vezető) szándéka.

A fentiekben körvonalazott párhuzam fellelésén túl a dolgozatban igen sok helyen utaltam a felsőkereskedelmi iskolák működésére. Megállapíthatom, hogy ezek az iskolák jól szervezett tanintézetek voltak, szoros kapcsolatot tartottak fenn a helyi kamarákkal és a gazdasági élet más helyi képvi-

selőivel. Működésüket a szakmai alaposság és a módszertani tudatosság jellemezte. Tantárgystruktúrájuk alakulására – a dokumentumelemzések tanúsága szerint – a tantárgyi integráció kibontakozásának tendenciája volt jellemző (amelynek során a rokon tantárgyak összevont, átfogó tantárgyakká váltak). Nagyon nagy jelentőséget tulajdonítottak annak, hogy a bevezetőnek szánt kereskedelmi ismeretek anyagával és módszereivel erőteljesen motíválja a tanulókat, keltse fel érdeklődésüket a közgazdasági pályák iránt, a negyedik évfolyamra helyezett elméleti közgazdaságtannak pedig a szintetizáló szerepet szánták.

A felsőkereskedelmi iskolák – többféle tartalmi és névváltoztatás után – közgazdasági szakközépiskolákká alakultak. Ezt az átalakulási folyamatot és a szocialista évtizedek hatásait csak érintőlegesen tárgyaltam. Viszont részletesebben elemeztem – mivel ez a felvázolt célokkal egybevág – az újrapiacosítási fordulat után bekövetkezett változásokat. A középfokú szakképzésben világbanki források és uniós pályázatok támogatásával kialakult a szakközépiskola új modellje. Ennek lényege, hogy a képzés három szakaszát valósította meg. Az első két évfolyamon (9. és 10. osztály) a közismereti tárgyak dominálnak, a majdani szakmára még csak bevezető „ráhangolást” kap a tanuló. A közismereti tárgyak, különösen a humán blokk, időtartamában és színvonalában is megemelt, kielégítve ezzel az általános műveltség szélesebb megalapozásának igényét. Az idegennyelv-oktatás is bővebb, mint korábban, és korszerű tananyagok alapján folyik. (A közgazdasági szakközépiskoláknak is vannak két tannyelvű osztályai, különösen az idegenforgalmi szakmai ágazatban.) A következő szakaszt a 11–12. évfolyam jelenti. Itt lép be az elméleti közgazdaságtan, és megkezdődik az alkalmazotti közgazdasági tárgyak oktatása. A 12. évfolyam végén a tanulók érettségi vizsgát tesznek; itt a szakmaiságot az elméleti közgazdaságtan képviseli, melyből szóbeli érettségi vizsga letétele az előírt követelmény. A világbanki modell harmadik szakasza az érettségit követi. Azok a tanulók, akik nem léptek ki a rendszerből a felsőoktatás irányába, ekkor sajátítanak el konkrét szakmai végzettséget, az ötödik, illetve hatodik év során (13–14. évfolyamok).

A dolgozatban – szándékaimnak megfelelően – igen nagy teret szenteltem annak a közgazdasági látásmódot kialakító szemléletformáló munkának, amit az általános műveltség megalapozása során kell elvégezni. Ez hangsúlyos új elem a rendszerváltást követő évek oktatási történéseiben. De ez sem előzmények nélküli. A két világháború közötti időszakban is történtek már kísérletek a közgazdasági szemlélet széleskörű elterjesztésére. Először 1919 és 1924 között jelentek meg a közgazdasági, jogi és társadalomtani ismeretek a polgári iskolákban és a gimnáziumokban. 1924-ben azonban a gimnáziumok tantervéből kiszorultak ezek az ismeretkörök. Ebben minden bizonnyal szerepe lehetett az előkészítés hiányosságainak és a személyi felté-

telek elégtelenségének. A társadalmi igény azonban továbbra is megvolt ezen ismeretkörök oktatására. (A sajtóban élénk vita bontakozott ki erről az 1930-as évek elején.) E társadalmi nyomás hatására is az 1934-es új középiskolai törvény alapján kidolgozott, megújított gimnáziumi tanterv ismét beállította a Gazdasági és társadalmi ismeretek c. tantárgyat, heti 2 órában a VI. évfolyamra. Mivel azonban az új tanterv felmenő rendszerben került bevezetésre 1935-től, ebben a formában először az 1940/41-es tanévben oktatták ezt a tárgyat. A háború után néhány iskolában még felbukkant, majd hosszú időre eltűnt a tananyagból.

A rendszerváltást követően a közgazdasági szemlélet általánossá tételének szándéka újból megjelent. Számos kísérletező iskola már a 90-es évek elején-közepén érzékelte a gazdasági ismeretek oktatásának igényét és szükségességét. Számos műhelymunka indult, sajnos elszigetelten, egymásról nem tudva, vagy egymással az ötleteket megosztani nem akarva. Az mindenestre tény, hogy amikor a gazdasági alapismeretek témablokk a Nemzeti Alaptanterv részévé vált, a tantervalkotók olyan ismeretanyagot emeltek az általános művelődési anyagba, amelynek oktatása már ezt megelőzően – társadalmi igények és motivációk hatására – megkezdődött az innováló iskolákban.

A dolgozatban sor került a NAT és a jelenleg formálódó kerettantervek áttekintésére, kritikai elemzésére. A kerettantervek első változata a 7., 10. és a 12. évfolyamokra rögzítette azokat a tantárgyi modulokat, amelyek keretében gazdasági jellegű ismeretkörök átadása, megtanítása zajlik. Később ezen annyit változtattak a tantervkészítők, hogy a gimnáziumban a 11. évfolyamon választási lehetőséget biztosítottak: 18 órás keretben a tantestület döntése szerint vagy pszichológiát, vagy gazdasági ismereteket tanítanak majd a 17 éveseknek. Az elvégzett részletes tantervelemzés alapján megállapítható: az anyag építkezése logikusnak és konzekvensnek tekinthető, ám időkerete túl szűk, tartalma és alapkonceptiója pedig jelentősen eltér a NAT eredeti változatában megjelölttől. Megfogalmazható az a furcsa megállapítás, miszerint *a kerettantervek jelenlegi rendszere* – a gazdasági ismeretanyag vonatkozásában – *nem kompatibilis a NAT-tal*. Különösen hiányolhatóak gyakorlatközeli (pénzügyi, pénzügytechnikai) kérdések.

A gazdasági ismeretek megjelenése a tananyagban

Tantervi modulok	Általános iskola				Gimnázium			
	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
Ember és társadalom ismeret, etika			37					
Társadalom ismeret								
Állampolgári ism.					18	18		
Gazd. ism. v. Pszich.							18	
Jelenismeret								18
Gazdasági jellegű témakörök tárgyalására fordítható idő			3-4			4-5	18	8-11
Összesen:	15-20 vagy 33-38							

Megjegyzés: Az állampolgári ismeretek 9. osztályos anyaga nem tartalmaz gazdasági ismeretköröket. A 11. évfolyamon a gazdasági ismeretek témablokk választható, így ott időkerete vagy 18 óra, vagy nulla.

Megdöböntő tanulságokkal szolgált a megyei pedagógiai intézetek és néhány általános iskola megkérdezése (itt most megelőlegezve a dolgozat harmadik fejezetében szereplő adatfeldolgozás ide is kapcsolódó tanulságait). 20 intézet és 50 általános iskola kapott kérdőívet. Ezekből kiderült, hogy *a pedagógiai intézetek nem tudnak arról, hogy területükön folynak-e a közgazdasági gondolkodásmódot meghonosítani akaró iskolákísérletek*. Ugyancsak elgondolkoztató az a tapasztalat, miszerint néhány iskolában (20 válaszoló intézmény közül 6-ban) a készülő kerettantervekre tekintettel, noha korábban sikeres oktatási kísérletet folytattak a gazdálkodási alapismeretek önálló tantárgyi keretben történő oktatására, ezt megszüntették. A NAT eredetileg a gazdasági ismeretek és a gazdálkodói alapképességek széleskörű kibontakoztatásának ígéretét sugallta az általános képzésben. Véleményem szerint komoly *hiba volna az a visszalépés, amit a kerettantervek jelenlegi rendszere mutat*. Természetesen a szélességében kiterjedő közgazdasági szemléletformálás feltételeit meg kell teremteni. Taneszközök jelenleg is léteznek. A probléma az, hogy széles körben nem ismertek és nem NAT-kompatibilisek (már amennyire ez a kritérium egyáltalán értelmezhető jelenleg). A komolyabb gond most is – emlékezzünk az 1920-as évek tapasztalataira! – az oktatás személyi feltételeinek a biztosítása. E téren is történt elmozdulás. A fejezet végén éppen erről, a tanárképzés újító törekvéseiről írtam, saját munkahelyem, az egri Eszterházy Károly Főiskola szakindításait, pedagógus-továbbképzési programjait elemezve. (1992-ben Egerben megindult a gazdaságismeret-szakos tanárképzés; 1998-tól a levelező tagozaton is, másoddiplomás képzésként. Rendszeresen meghirdetésre kerülnek 60-90

órás tanfolyamok, amelyek a már pályán lévő pedagógusoknak kívánnak segítséget nyújtani a gazdasági jellegű ismeretkörök tanításához.)

3. Itt a módszertani tapasztalatok összegzését és közreadását kívántam elvégezni. A fejezet rövid elméleti résszel indul, mely a módszerválasztás legfontosabb szempontjait sorolja fel. Ezt követően először az általános képzés keretébe illesztett közgazdasági szemléletformálás elemzése következik – most már módszertani aspektusból. Olvasható egy rövid áttekintés a 13–16 éves korosztályt megcélzó, sikeres gazdaságtanítási iskolakísérletekről. Ezek – némi leegyszerűsítéssel – két nagy csoportba sorolhatók. Vannak „iskolásabb” oktatási formák, amelyeknél a hagyományos tanórakeretben zajlik az oktatás. A felhasznált tananyagok, taneszközök részben külföldi eredetű, adaptált anyagok, részben hazai tananyagok. A játékosság és az életszerűség ezeknek az oktatási kísérleteknek is fontos mozzanata. Vannak azonban olyan oktatási formák is, ahol konkrét gyakorlati tevékenységhez kötődik a gazdasági fogalmak és összefüggések megtanulása. A gyerekek valamilyen termelő vagy szolgáltató tevékenységet folytatnak vállalkozás-szerűen, a szükséges költségszámításokat, marketing- és egyéb tevékenységeket is elvégezve. Itt a ténylegesen átélt tevékenységhez kötődnek az elméleti ismeretek. (Ma már olyan gyermekmozgalmak is működnek számos iskolában, amelyek kifejezett célja a gyerekek bevezetése a vállalkozási tevékenységbe. Ilyenek: 4H, Junior Achievement, Young Enterprise.)

A dolgozatban – kérdőívek feldolgozása, valamint az általam vezetett iskolakísérletek tanulságai alapján – megfogalmazódott néhány módszertani alapelv, amely az általános iskolás korosztály esetében kiforrottnak tekinthető.

A továbbiakban a közgazdasági szakképzés módszereinek vizsgálatát és rendszerezését végeztem el. Ennek során jelentős mértékű „önkorlátozást” kellett alkalmaznom. Végül is öt terület került részletesebb leírásra, ezek a következők:

- a szemléltetés (különös tekintettel a videó alkalmazására);
- a tanulók munkáltatásának egyes kérdései;
- a programozott oktatás (a számítógép és a multimédiás megoldások szerepe ebben);
- a gyakorlóirodai foglalkozások;
- vendégmeghívások, látogatások, tanulmányi kirándulások.
- Felmerülhet a kérdés, hogy miért pont ezek a területek, és miért éppen ebben a sorrendben kerültek elemzésre? Az összegyűjtött, elemezhető anyag behatárolta a részletesen áttekinthető területeket, de ezek kiválasztásában szubjektív szempontok is szerepet játszottak. De a haladási sorrend a tapasztalás „erősségének” logikáját is tükrözi: így jutunk a pusztán ábrán vagy filmen bemutatottól a valóság egyre komplexebb

szimulálásán keresztül a valóság közvetlen megismeréséig. A mondanivaló kifejtése során támaszkodtam annak a 37 szakmai középiskolának a válaszára, amelyek a megkérdezett 130-ból válaszoltak részletes kérdőívemre. A felsőkereskedelmi iskolákban alkalmazott módszerekre is sokszor utaltam, a hangsúly azonban a mai módszertani eszköztár elemzésén van.

Néhány megállapításom:

- A szemléltetésben a videó használata rendszeresnek mondható, az oktatófilmeket teljesen kiszorította.
- Az elméleti közgazdaságtan oktatásában a matematikai apparátusok (függvények, speciális feladatok) szerepe jelentős. A tapasztalatok az alkalmazás eredményességét illetően nem egyértelműek. A gyengébb matematikai felkészültségű tanulók esetében inkább nehezítik, semmint segítik a közgazdasági összefüggések megértését. Az elméleti közgazdaságtan tanárának, a matematikus kollégának és az informatikus tanárnak a jó együttműködése hidalhatja át leginkább ezt a problémát.
- A közelmúlt „lezárult fejezetének” tekinthetők a közgazdasági oktatásban is használt oktatógépek, oktatócsomagok. Ma a számítógépen futtatható komplex multimédiás anyagok használata van terjedőben. A jó szakmai színvonalú, hozzáférhető, olcsó anyag kevés. Az viszont üdvözölhető, hogy több iskolában házi készítésű számítógépes oktatóprogramokkal is kísérleteznek. Ugyanakkor sajnálatos, figyelmet érdemlő tény, hogy egyetlen iskolában sem végeztek célzott vizsgálatot a modern eszközök alkalmazásának szakmai-pedagógiai eredményességéről.
- A gyakorlati élettel való kapcsolattartás számos hagyományos és újszerű formájáról található áttekintés a dolgozatban. Uniós programoknak is köszönhető, hogy ma már szinte minden iskola rendelkezik diákcsere is lehetővé tevő külföldi kapcsolatokkal. Ezek az utazások, látogatások a tapasztalatszerzés kiváló lehetőségeit nyújtják.

A felmérés az iskolák eszközellátottságáról is szolgált érdekes tanulságokkal. Az eszközellátottság az utóbbi években nagyon sokat javult (számítógépes gépteremek, tanirodák, médiatermek kialakítása). A fejlesztések azonban nem voltak mindig kellőképpen átgondoltak és tervszerűek.

A szoftverhelyzet jobb az általam remélnél; néhány iskolában helyben is készülnek anyagok, programok. Az innováló iskolák azonban nem ismerik egymás törekvéseit, anyagait.

A felnőttképzés kapcsán a dolgozatban hipotézisek fogalmazódnak meg, ezek bizonyítása későbbi, részletes vizsgálódásokat igényel.

A témakör lezárásaként röviden kitértem arra, miként alakul át a tanár szerepe a korszerű felnőttoktatási rendszerekben (nyitott és távoktatási formák). Ezzel kapcsolatban fogalmaztam meg azt a gondolatot, hogy itt egy-

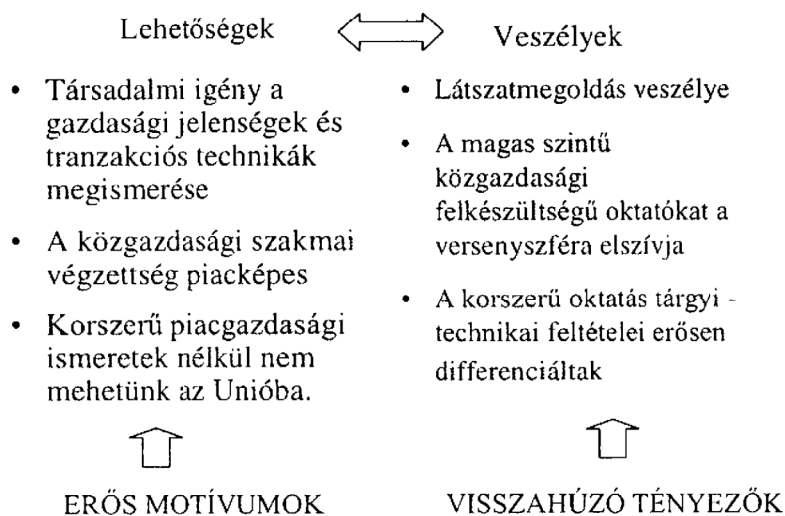
fajta tézis-antitézis-szintézis fejlődési úttal állunk szemben: kezdetben volt a házitanító, aki szoros és bizalmi viszonyon alapuló kapcsolatban állt növendékével. A fejlődés az oktatás iránti társadalmi igényt kiszélesítette, és az oktatást tömegessé tette: a házitanító 30-40 fős csoportokat oktató osztálytanítóvá vált. A távoktatási rendszerben megjelenik a tutor: ő a modern, tömeges, de nem tömegoktatás részese; több hallgatóval is kapcsolatban áll, de külön-külön, egyénileg, rendszeresen és hosszabb távon foglalkozik minden kliensével. Ez szintén bizalmon alapuló kapcsolat! Visszahoz valamit a házitanító-növendék kapcsolat meghitt bizalmasságából, azonban teljesen más tanulási környezetet feltételezve, és a tanítót mégsem egyetlen növendék számára „lekötve”.

4. A zárófejezetben a tantervi változtatásokra, valamint a tanárképzésre vonatkozó javaslatok megfogalmazásán túl a közgazdasági képzés megújítását segítő tényezők és e folyamatot potenciálisan veszélyeztető hatások összefoglalását végeztem el. Megállapítható, hogy a közgazdasági oktatás, szemléletformálás modernizációjának lehetőségét teremti meg mindenekelőtt a gazdasági jelenségek és tranzakciós technikák megismerésére irányuló társadalmi igény. Kedvező feltételeket teremt, hogy számos fiatal vonzódik a közgazdasági pálya iránt, mivel a közgazdasági végzettség ma piacképes. A modernizáció húzóereje az is, hogy korszerű piacközgazdasági ismeretek nélkül nem mehetünk az Unióba.

Az elemzések tanulsága azonban az is, hogy az oktatás előbbieken vázolt modernizációs folyamatát veszélyek nehezítik, illetve hátráltathatják. Melyek ezek? Mindenekelőtt a látszatmegoldás veszélye. Ez különösen az általános képzés keretébe illesztett közgazdasági szemléletformálást „torpedózhatja” meg. A kerettantervek által sugallt visszalépés sajnos reális példája ennek. De komoly problémát jelenthet az is, hogy a magas szintű közgazdasági felkészültséggel rendelkező oktatókat a versenyszféra elszívja. Az sem megnyugtató, hogy a korszerű oktatás tárgyi-technikai feltételei erősen differenciáltak.

Nem elégséges abban bízni, hogy a motiváló tényezők erősebbek a visszahúzó erőknél. A felsorolt potenciális veszélyforrásokat célzott intézkedésekkel semlegesíteni, de legalábbis tompítani kell. Ez az első és a harmadik veszélyforrás esetében tehető meg könnyebben. Az oktatás személyi tényezőjének biztosításában – az általunk nem befolyásolható jövedelmi arányokon túlmenően – a pedagógusképzés akciói segíthetnek.

A közgazdasági képzés megújítása

6. A tudományos értékűnek ítélt eredmények felsorolása, a gyakorlati alkalmazás lehetőségei

1. A felsőkereskedelmi iskolákban folyó közgazdasági szakmai képzés tartalmi és módszertani vonatkozásait elemeztem. Bemutattam a maradandónak bizonyuló szakmódszertani elveket és megoldásokat. A két világháború közötti időszak oktatási tapasztalatainak ilyen irányú feldolgozása eddig még nem történt meg.

2. A dolgozatban tények, tapasztalatok bemutatásával bizonyítottam a gazdálkodási alapismeretek 13–16 éves korosztály számára történő eredményes taníthatóságát. Ez az argumentáció erősítheti a közgazdasági szemléletformálásnak az alapműveltség részeként történő elfogadását, ezen újszerű ismeretek oktatásának az indokoltságát.

3. A Nemzeti Alaptanterv és a készülő kerettantervek elemzése alapján a dolgozat hozzájárulhat a folyamatban lévő tantervi munkálatokhoz. A dolgozatban foglaltak alapján a tanári munkát segítő módszertani kiadványok készülhetnek, amelyek segíthetik a gazdasági alapismeretek oktatására – általános iskolában vagy gimnáziumban – vállalkozó kollégák munkáját. A dolgozat mondanivalója, érvanyaga motiválhatja a tantestületet arra, hogy a gazdasági ismeretek oktatására a kerettantervek által lehetővé tett választás keretein belül a nagyobb óraszámú megoldást valósítsák meg.

4. A dolgozat további új eredménye a közgazdasági ismeretek oktatásához kötődő módszertani alapelvek és néhány konkrét módszertani eljárás egységes szemléletbe foglalása. (Az általános iskolás kortól a felnőttoktatásig követtem nyomon az oktatási feladatokat és a változó életkori szakaszokhoz illeszthető módszereket.) A dolgozat alapján megírható lesz egy szakmódszertani jegyzet gazdaságismeret tanár szakos hallgatók számára.

Ilyen átfogó szakmódszertani anyag jelenleg nem létezik, így ennek megalkotása hiánypótló.

5. Új tudományos eredménynek tekinthető az is, hogy a dolgozatban a további kutatás-fejlesztési irányok kijelölése is megtörtént. Ezek:

- további tények, adatok gyűjtése a korszerű eszközrendszerek jelenlegi közgazdasági oktatási alkalmazásáról;
- a korszerű elektronikus eszközrendszerek és a hozzájuk tartozó médiumok alkalmazásának hatékonyságmérése;
- a felnőttoktatás sajátosságainak és az ebből fakadó módszertani következményeknek a további tanulmányozása;
- a közgazdasági oktatás szerepének, funkciójának vizsgálata a nem gazdasági felsőoktatásban (különös tekintettel a tanárképzésre);
- gazdaságismeret tanár szakon végzett hallgatók kérdőíves kikérdezése a főiskolai tanulmányok (szakmai és módszertani szempontból értelmezett) hasznosíthatóságáról, ennek alapján a szak képzési anyagának szükséges módosítása.

Az értekezés témakörével kapcsolatos publikációk

Filmek és videoanyagok felhasználása a politikai gazdaságtan oktatásában. Egy nemzetközi tanácskozás tapasztalatai. (Társszerző: Mihalik István) *Módszertani Füzetek* 4: 49–53. (1983)

Programozott oktatás a gazdaságpolitikai ismeretszerzésben. Ismeretek, tények, adatok közlése az életszínvonalról – oktatóprogrammal. (Társszerző: Hevér András) *Módszertani Füzetek* 2: 22–37. (1984)

Nagladnye posoviâ i audio-vizual'nye sredstva v prepodavanii politekonomii. [Szemléltetési lehetőségek és audio-vizuális eszközök a politikai gazdaságtanban.] (Társszerző: Mihalik István) Univerzita Palackeho, Olomouc, 1984.

Képmagnó a politikai gazdaságtan oktatásában. *Módszertani Füzetek* 3: 24–29. 1986.

Korszerű szemléltetés a politikai gazdaságtan oktatásában – külföldön és itthon. (Társszerző: Mihalik István) *Módszertani Füzetek* 4: 41–45. (1988)

Nekotorye aspekty ispol'zovaniâ videomaterialov v prepodavanii politekonomii v Vengrii. [A videoanyagok alkalmazásának néhány aspektusa a politikai gazdaságtan oktatásában Magyarországon.] (Társszerző: Mihalik István) Univerzita Palackeho, Olomouc, 1989.

Az oktatás – közgazdasági aspektusokból (Egy kísérleti kurzus tapasztalatai). *Felsőoktatási Szemle* 11: 641–649. (1989)

- Gazdaságismereti munkatankönyv 8. osztályosoknak. *Köznevelés* 1992. október 22. 26. Közgazdasági gyermekirodalom Magyarországon. *Tanulmányok a közgazdaságtan köréből*. TK. XXI, 61–75. (1993)
- A közgazdaságtan alapjai pedagógusoknak (Segédanyag a NAT-ban foglalt követelmények teljesítéséhez). (Társszerzők: Hollóné Kacsó Erzsébet, Kovács Endre) *NAT-TAN sorozat*. Országos Közoktatási Intézet, 1997.
- A gazdasági kultúra és a NAT. Milyen életkorban mit? (A „szakértők a gazdasági kultúráról” c. összeállítás része). *Új Pedagógiai Szemle* 7-8: 33–38. (1998.)
- A társadalmi-gazdasági változások és az oktatás. (Tananyag a pedagógus szakvizsgára készülő kollégák számára) Eszterházy Károly Főiskola, Eger. 2000. – www.ektf.hu/index2.html (A hivatkozott anyag a Pedagógus-továbbképzések menüpontnál található.)